

УДК 341; 327

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.3.48>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СУТНОСТІ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ (NGO) В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Кожевникова В.О.,*докторка юридичних наук, професорка,
професорка кафедри міжнародного та європейського права
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова*

Кожевникова В.О. Окремі аспекти сутності та діяльності неурядових організацій (NGO) в сучасних умовах.

Стаття присвячена актуальним питанням визначення сутності неурядових організацій (NGO), як ефективних незалежних інституційних посередників, між з бізнесом та урядовим сектором, що відіграють важливу роль не лише в економічному розвитку держави, а й посідають важливе місце в системі суб'єктів гуманітарної діяльності. Проаналізовано ICVA – глобальну мережу неурядових організацій, місія яких полягає в тому, щоб зробити гуманітарну діяльність більш принциповою та ефективною завдяки колективній роботі і незалежно впливати на політику та практику. Наголошено на тому, що ICVA виступає за: принципову гуманітарну діяльність; посилення визнання життєво важливої ролі неурядових організацій; високоякісне партнерство між гуманітарними стейкхолдерами.

Виокремлено основні ознаки неурядових організацій, їх цілі, функції та фундаментальні принципи діяльності.

Акцентовано на тому, що у гуманітарному контексті глобальні, регіональні, національні або субнаціональні мережі NGO та координаційні форуми створюються для того, щоб допомогти NGO координувати гуманітарну діяльність. Форуми NGO – сукупно описуючи будь-які місцеві, національні та/або міжнародні форуми, мережі та платформи NGO, засновані на членстві, діють у різних сферах. До них відносяться: – сприяння залученню NGO до системи гуманітарного реагування; – забезпечення ефективного, інклюзивного та контекстуального реагування; – сприяння колективній адвокації NGO.

Зазначено також, що в Україні доступні такі організаційні форми для діяльності NGO: 1) через громадське об'єднання (громадська організація чи спілка); 2) через благодійну організацію (благодійний фонд, благодійне товариство, благодійна установа); 3) шляхом утворення відокремленого підрозділу (у формі філії чи представництва) іноземною неурядовою організацією. Відокремлені підрозділи не є окремими юридичними особами, вони забезпечують діяльність іноземних організацій в Україні відповідно до затвердженого положення (статуту).

Ключові слова: неурядові організації (NGO), гуманітарна допомога, війна, адаптація законодавства, Організація Об'єднаних Націй (ООН), захист, кошти, фінансування, відповідальність, зобов'язання.

Kozhevnykova V.O. Some aspects of the substance and activities of non-governmental organizations (NGO) in modern conditions.

The article is devoted to the topical issues of defining the essence of non-governmental organizations (NGOs) as effective independent institutional intermediaries between business and the government sector, which play an important role not only in the economic development of the state, but also occupy an important place in the system of humanitarian actors. The author analyzes ICVA, a global network of non-governmental organizations whose mission is to make humanitarian action more principled and effective through collective work and to independently influence policy and practice. ICVA advocates for: Principled humanitarian action; Enhanced recognition of the vital role of NGOs; and High-quality partnerships among humanitarian stakeholders.

It was emphasized that in humanitarian contexts, global, regional, national or sub-national NGO networks and coordination fora are established to help NGOs coordinate humanitarian action. NGO fora – collectively describing any local, national and/or international membership-based NGO forums, networks and platforms – are active in a range of areas. These include: Facilitating NGO engagement in the humanitarian response system; Ensuring an effective, inclusive and contextualized response; and Promoting collective NGO advocacy.

Key words: non-governmental organizations (NGO), humanitarian aid, war, adaptation of legislation, United Nations (UN), protection, funds, financing, responsibility, obligations.

Постановка проблеми. Гуманітарна допомога під час збройних конфліктів та інших катастроф може залучати велику кількість інституцій та учасників, які діють одночасно, включаючи національні організації цивільної оборони, військові підрозділи, Товариства Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, міжнародні урядові організації та неурядові організації. Тому координація гуманітарної допомоги неминуче складною і делікатною справою, тим більше, що концепція координації, як і концепція готовності до катастроф загалом, є актуальною як для сторін-донорів, так і для сторін-реципієнтів.

Повномасштабна агресія РФ проти України мобілізувала як українське, так і зарубіжне громадянське суспільство. Не тільки держави, а й численні громадські інститути як в Україні, так і закордоном мобілізували свої зусилля для підтримки України. Щодня ми спостерігаємо все більше прикладів, коли від представників громадянського суспільства різних країн надходить допомога, в т. ч. військова (наприклад, збір коштів на придбання безпілотників для ЗСУ у балканських країнах), гуманітарна (допомога постраждалим, продуктові набори тощо) і навіть правова (наприклад, документування воєнних злочинів РФ з метою подальшої передачі їх до правоохоронних органів та міжнародних судів). Така їх активність обумовлює актуальність досліджень громадянського суспільства та його інститутів, оскільки ми стаємо свідками того, як вони виступають локомотивом змін у сучасному світі [1]. Цим і обумовлена актуальність предмета дослідження, яким є такі представники громадянського суспільства, як неурядові організації.

Недержавна організація або неурядова організація (анг. non-governmental organization, скорочено NGO) є легальним суб'єктом правовідносин створеним для діяльності, що керується окремо від держави (далі – NGO).

Терміном NGO прийнято охоплювати кілька форм здійснення некомерційної діяльності. Характерними ознаками NGO можна назвати такі: 1) особлива мета діяльності – благодійна, гуманітарна; 2) неприбутковий статус; 3) залучення до діяльності волонтерів [2].

Мета дослідження – викладення узагальненого бачення сутності NGO, їх значення у сучасних реаліях, зокрема у контексті надання гуманітарної допомоги.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню сутності поняття NGO, їх видів та значення присвячено значна кількість наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, теоретичні аспекти діяльності неурядових організацій висвітлені в працях: І. Вахович, Д. Смолич, К. Діваней, К. Сперіан, П. Макалістер-Сміт, О. Дмитренко, Д. Льюїс, С. Карпенко, Н. Котенко, О. Грицай, О. Новакова, Р. Ламбел, І. Сибіга, Н. Кравчук, Л. Чернявська, А. Олійника, В. Погорілка, Н. Шукліної, М. Яцина.

Виклад основного матеріалу. Вперше термін NGO був закріплений у Статуті ООН. Наразі він вживається у міжнародних нормативних документах та законодавчих актах багатьох держав світу. Зокрема в Статуті ООН передбачено, що Економічна й Соціальна Рада ООН має повноваження проводити належні заходи для консультації з NGO, зацікавленими в питаннях, що входять до її компетенції (Розділі 10, ст. 71) [3].

NGO зазвичай описує групу, яка діє незалежно від будь-якого уряду. Як вже зазначили, цей термін був запроваджений ООН у 1945 році для того, щоб розрізняти державні органи та приватні організації, і є відносно сучасним. Вони, як правило, створюються приватними громадянами з певною місією або послугою, і вони використовують свою платформу для захисту в неприбутковому секторі. Світовий банк описує NGO як «приватні організації, які здійснюють діяльність, спрямовану на полегшення страждань, просування інтересів бідних, захист навколишнього середовища, надання базових соціальних послуг або розвиток громад» [4]. NGO охоплюють широкий спектр структур: існують великі та малі групи, деякі діють на місцевому рівні або по всьому світу, деякі зосереджуються на одному питанні, тоді як інші відстоюють різноманітні теми. За останнє десятиліття кількість NGO та їхній вплив у різних секторах зростає в геометричній прогресії. Зараз ці групи працюють не лише на низовому рівні, але й виступають радниками урядів, міжнародних організацій і навіть ООН.

NGO є важливими учасниками громадянського суспільства і відіграють все більш важливу роль у просуванні суспільних змін. Їх діяльність може включати, але не обмежуватися соціальними, політичними, екологічними та правозахисними питаннями. NGO створюють та керують громадськими групами для покращення та підтримки інфраструктури, підтримують стартапи та інноваційну діяльність, слугують зв'язковими між урядом та громадськістю з метою полегшення комунікації, надають навчання та практичну допомогу для кращого вирішення проектів та проблем громади, сприяють дослідженню та оцінці проектів, що реалізуються, а також працюють як речники, відстоюючи інтереси маргіналізованих або іншим чином непередставлених груп. Їхня робота допомагає розвивати і покращувати громади, заохочувати участь громадян і привертати більше уваги до місцевих і глобальних проблем. Однак, як ілюструє Аналітичний документ Лібертіс «Громадський простір 2022»,

NGO часто працюють у ворожому середовищі, оскільки стикаються зі зростаючими нападами з боку урядів і корпорацій, які намагаються придушити їхню критику. Агресивні стратегії замовчування включають наклепницькі кампанії, спрямовані на їхню дискредитацію, обмежувальні норми, політично упереджене фінансування та виключення з публічних консультацій. Замість того, щоб створювати сприятливе середовище, уряди в Європі навмисно звужують громадянський простір і підривають систему стримувань і противаг NGO [4].

Визначають такі основні *ознаки* NGO: плюралізм організаційного представлення та напрямків діяльності таких організацій, незалежність від урядових структур, некомерційність, представленість на різних рівнях від місцевого до міжнародного, здатність впливати на процеси, розвиток подій, представляють інтереси громадськості (груп людей) [5].

Важливим питанням є дотримання на практиці *фундаментальних принципів/цінностей* NGO. Успішні люди та організації дотримуються певних правил, які допомагають їм розвиватися та вирізняють їх з-поміж інших. Ці правила є фундаментальними принципами, які значною мірою впливають на стиль роботи людей та їхніх організацій. Принцип можна визначити як правило, яке допомагає людям зрозуміти контекст, що оточує нас, а потім відповідно пропонує найкращий спосіб діяти в даних умовах. Крім того, що принципи допомагають орієнтуватися в нашому повсякденному житті, вони також допомагають успішно виконувати поставлені завдання.

Для того, щоб NGO була успішною, існують певні фундаментальні принципи, які повинні бути включені в її повсякденну роботу.

Прозорість та підзвітність: Всі NGO повинні бути прозорими та підзвітними у своїй повсякденній діяльності. Це означає, що вони повинні бути відкритими та чесними щодо своєї діяльності, фінансування та внутрішніх операцій. Більшість NGO дотримуються протоколу, який підвищує довіру до них, роблячи їх більш підзвітними та прозорими.

Прозорість: NGO має бути відкритою щодо діяльності, яку вона здійснює, фінансування, яке вона отримує, та людей, яким вона допомагає. Інформація, пов'язана з її роботою, повинна бути легкодоступною і надаватися відповідним зацікавленим сторонам. Прозорість дає можливість NGO налагоджувати зв'язки з донорами, розвивати співпрацю та підвищувати ефективність роботи.

Підзвітність: Підзвітність означає зобов'язання особи чи організації звітувати про свою діяльність, брати на себе відповідальність за неї та розкривати її результати у прозорий спосіб. Підзвітність є дуже широким поняттям і охоплює декілька аспектів діяльності NGO; деякі з них можуть включати організаційну структуру управління, фінансові процедури, кадрову політику тощо. Підзвітність є фундаментальним принципом для будь-якої організації, ви повинні пояснити зацікавленим сторонам, як ви використовували ресурси і які результати досягла ваша організація. Експерти пропонують наступні чотири аспекти підзвітності для НУО [6].

Як слушно зазначають фахівці [7, с. 171], у миротворчій сфері NGO здійснюють такі функції: 1) миротворча, яка реалізується за допомогою таких форм діяльності: превентивна, посередницька, мобілізаційна, реінтеграційна; 2) інформаційна функція, яка реалізується через такі форми діяльності: інформаційно-просвітницька та науково-дослідницька. Функціональний вимір у безпековій сфері, широко представлений різноманітними за своєю спеціалізацією міжнародними неурядовими організаціями, реалізується за допомогою соціально-захисної функції, яка передбачає гуманітарну, правозахисну, медичну та екологічну форми діяльності.

У 1962 році, у відповідь на вимушене переміщення після Другої світової війни, неурядові організації об'єдналися, щоб створити консорціум NGO ICVA. З того часу ICVA перетворилася на розгалужену мережу гуманітарних NGO, що працюють на глобальному, національному та місцевому рівнях. ICVA – це глобальна мережа неурядових організацій, місія яких полягає в тому, щоб зробити гуманітарну діяльність більш принциповою та ефективною завдяки колективній роботі і незалежно впливати на політику та практику.

ICVA виступає за:

Принципову гуманітарну діяльність;

Посилення визнання життєво важливої ролі неурядових організацій;

Високоякісне партнерство між гуманітарними стейкхолдерами.

Спираючись на свою стратегію на 2019–2021 роки, ICVA просуває та сприяє залученню НУО до розвитку гуманітарного сектору з акцентом на вимушену міграцію, фінансування, координацію та навігацію змін: міжсекторальна проблематика [8].

В Україні NGO називаються громадські організації, громадські об'єднання, благодійні організації (благодійне товариство, благодійна установа, благодійний фонд), професійні спілки, їх об'єднання, об'єднання організацій роботодавців, відокремлені підрозділи іноземних неурядових організацій, представництва, філії іноземних благодійних організацій, творчі спілки, їхні територіальні осередки.

Отже, нині в Україні доступні такі організаційні форми для діяльності NGO:

- 1) через громадське об'єднання (громадська організація чи спілка);
- 2) через благодійну організацію (благодійний фонд, благодійне товариство, благодійна установа);

3) шляхом утворення відокремленого підрозділу (у формі філії чи представництва) іноземною неурядовою організацією. Відокремлені підрозділи не є окремими юридичними особами, вони забезпечують діяльність іноземних організацій в Україні відповідно до затвердженого положення (статуту) [2].

Висновки. Деякі гуманітарні NGO, такі як церковні групи, представляють своїх членів у централізованому організованому процесі, в якому вже вбудовані функції координації. Загалом, співпраця та координація між NGO та іншими організаціями і суб'єктами, залученими до гуманітарної сфери, завжди була широкою і залишається такою і сьогодні. Така співпраця та координація заснована на давній традиції обміну досвідом; вона є невід'ємною повсякденної робочої діяльності і продовжує розвиватися, охоплюючи не лише планування, а й оперативні аспекти гуманітарної діяльності. Незважаючи на всі труднощі, потенційні вигоди, які можна отримати від ефективної координації гуманітарної допомоги, багато і великі. Цей потенціал свідчить про те, що всі зацікавлені сторони можуть продовжувати докладати зусиль для зміцнення системи координації гуманітарної допомоги, беручи до уваги уроки, які випливають з досвіду роботи, що постійно накопичується. І значну роль у цьому процесі нині відіграють NGO. Їх розгалужена система, багатоманітність видів і діяльність, що побудована на чітких фундаментальних принципах, дозволяє швидко реагувати на різноманітні надзвичайні ситуації сьогодення. На арені гуманітарних суб'єктів, вони займають конкурентоздатне становище і подекуди виграно вирізняються від урядових гуманітарних організацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Яцина М.О. «Неурядові організації» vs. «громадські організації»: до питання співвідношення. *Актуальні проблеми правознавства*. Тернопіль. 2022. № 4. С. 117–123. URL: <http://lib.ru.if.ua:8080/handle/123456789/15725?locale=uk>.
2. Яценко Т. NGO як юридичні особи: від реєстрації до ліквідації. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/ngo-yak-yuridichni-osobi-vid-reestratsiyi-do-likvidatsiyi.html>.
3. United Nations Charter. It was signed on 26 June 1945, in San Francisco, at the conclusion of the United Nations Conference on International Organization, and came into force on 24 October 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>.
4. What is an NGO: Definition, Duties, Types, Role in Civil Society. URL: <https://www.liberties.eu/en/stories/what-is-an-ngo/44392>.
5. Вахович І., Смолич Д. Неурядові організації: сутність, поняття, ознаки, цілі та функції. *Економіка та суспільство*, 2022. (46). URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-46-31>.
6. Functions of an NGO. URL: <https://www2.fundsforngos.org/cat/functions-of-an-ngo>.
7. О. Хар. Функції та форми діяльності міжнародних неурядових організацій під час вирішення міжнародних конфліктів сучасності та запобігання їм. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 32. С. 166–172. URL: http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/32_2020/24.pdf.
8. NGO FORA MEMBER ENGAGEMENT GUIDE. Achieving active member engagement. The guide was developed in May 2019 by Claire Whiting for the International Council of Voluntary Agencies. 20 p. URL: https://www.icvanetwork.org/uploads/2021/07/210_ICVA_Fora_Member_Guide_FINAL_3_06_2019.pdf.